

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ادبیات فارسی (۱)

سال اول دبیرستان

وزارت آموزش و پرورش سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

برنامه‌ریزی محتوا و نظارت بر تألیف : دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری

نام کتاب : ادبیات فارسی (۱) سال اول دبیرستان - ۱۳۹۰

مؤلفان : مسعود تاکي، حسين داودي، حسن ذوالفقاري، محمدرضا سنگري، جمال صدری، غلامرضا عمرانی،

حسین قاسم پورمقدم، سید اکبر میرجعفری و سید مهدی نوریان

آماده‌سازی و نظارت بر چاپ و توزیع : اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی

تهران : خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی)

تلفن : ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار : ۸۸۳۰۹۲۶۶، کدپستی : ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹،

وبسایت : www.chap.sch.ir

مدیر امور فنی و چاپ : سید احمد حسینی

صفحه‌آرا : زهره بهشتی شیرازی

طراح جلد : صادق صندوقی

حروفچین : سمانه ضیاء، سیده فاطمه محسنی

مصحح : نوشین معصوم دوست، فاطمه شریفی

امور آماده‌سازی خبر : زهرا محمدنظامی

امور فنی رایانه‌ای : پیمان حبیب‌پور، حمید ثابت کلاچاهی

ناشر : شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران - تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروپخش)

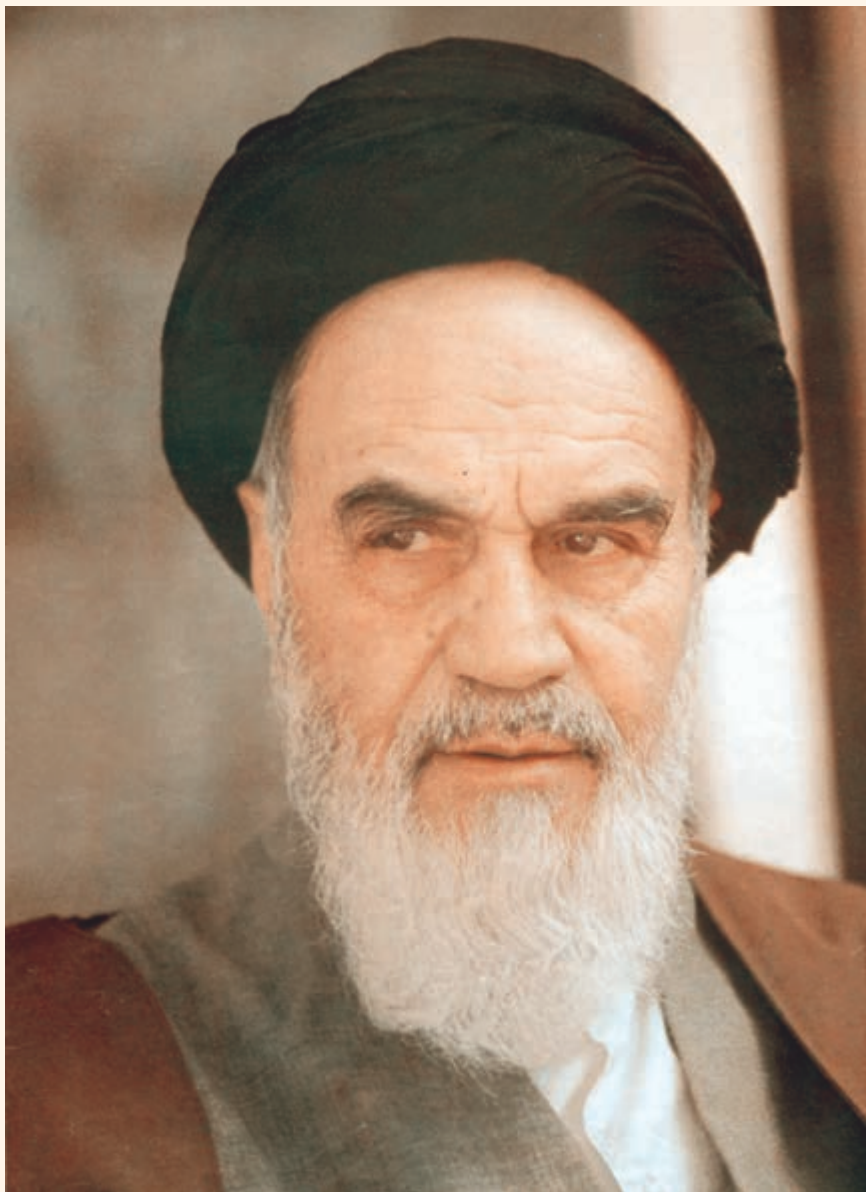
تلفن : ۴۴۹۸۵۱۶۱-۵، دورنگار : ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی : ۱۳۹-۳۷۵۱۵

چاپخانه : شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»

سال انتشار و نوبت چاپ : چاپ هجدهم ۱۳۹۳

حق چاپ محفوظ است.

شابک ۹۶۴-۰۵-۱۱۲-۳ ISBN 964-05-0112-3

فرهنگ باید فرهنگ اسلامی باشد و از این فرهنگی که وابسته به استعمار

است؛ بیرون بیاید.

امام خمینی (ره)

فهرست

۳	درس اوّل : ستایش خدا و پیغمبر : عظاملک جوینی
۵	با تو یاد هیچ کس نبود روا : مولوی
۹	فصل اوّل «انواع ادبی (۱)»
۱۱	درس دوم : ادبیات حماسی : رزم رستم و سهراب (۱)
۱۵	درس سوم : رزم رستم و سهراب (۲)
۲۱	بیاموزیم (۱)
۲۴	درس چهارم : ادبیات نمایشی : میر علم دار
۳۲	فصل دوم «ادبیات داستانی سنتی»
۳۵	درس پنجم : سمک و قطران : فرامرزین خداداد ارجانی
۴۲	درس ششم : داستان خیر و شر : زهرا کیا
۴۹	بیاموزیم (۲)
۵۰	درس هفتم : طوطی و بقال : مولوی
۵۳	بیاموزیم (۳)
۵۴	شعر حفظی «آب زنید راه را» : مولوی
۵۵	فصل سوم «ادبیات پایداری»
۵۸	درس هشتم : گل هایی که در نسیم آزادی می شکفد : سیمین دانشور
۶۳	خطّ خورشید : قیصر امین پور
۶۵	بیاموزیم (۴)

۶۶ شعر حفظی «گفتم غم تو دارم» : حافظ

۶۷ درس نهم : دریادلان صف شکن : مرتضی آوینی

۷۳ پاسخ : محمدرضا عبدالملکیان

۷۵ پیاموزیم (۵)

۷۶ فصل چهارم «ادبیات جهان»

۷۸ درس دهم : مسافر : شیلر

۷۹ فردوسی : فرانسوا کوپه

۸۱ درس یازدهم : قطرات سه گانه : تریللو

۸۳ پروردگارا : تاگور

۸۴ پیاموزیم (۶)

۸۶ فصل پنجم «انواع ادبی (۲)»

۸۷ درس دوازدهم : ادبیات غنایی : از کعبه گشاده گردد این در : لیلی و مجنون نظامی

۹۱ درس سیزدهم : در امواج سند : مهدی حمیدی

۹۶ پیاموزیم (۷)

۹۷ درس چهاردهم : ادبیات تعلیمی - هنر و سخن : قابوس نامه، عنصرالمعالی

۱۰۰ متاع جوانی : پروین اعتصامی

۱۰۲ فصل ششم «فرهنگ و هنر»

۱۰۵ درس پانزدهم : فرهنگ برهنگی و برهنگی فرهنگی : غلامعلی حدّاد عادل

۱۱۱ درس شانزدهم : مسجد جلوه گاه هنر اسلامی : عبدالحسین زرّین کوب

۱۱۶ درس هفدهم : کلاس نقاشی : سهراب سپهری

۱۲۰ شعر حفظی «هر جا که تویی نَفَرَج آنجاست» : سعدی

۱۲۱	فصل هفتم ادبیّات دوران جدید «مشروطه»
۱۲۳	درس هجدهم : مشروطه خالی : علی اکبر دهخدا
۱۲۸	نالۀ مرغ اسیر : عارف قزوینی
۱۳۰	درس نوزدهم : حاکم و فرّاشان : سیاحت نامه ابراهیم بیگ
۱۳۳	مرغ گرفتار : ملک الشعراى بهار
۱۳۵	بیاموزیم (۸)

۱۳۶	فصل هشتم «سفرنامه، حسب حال، زندگی نامه»
۱۳۸	درس بیستم : سفر به بصره : ناصر خسرو
۱۴۱	پرستو در قاف : علیرضا قزوه
۱۴۵	درس بیست و یکم : زندگی من : هلن کلر
۱۵۱	درس بیست و دوم : پیرمرد چشم ما بود : جلال آل احمد
۱۵۶	شعر حفظی «تو را من چشم در راهم» : نیمایوشیج

۱۵۷	فصل نهم «ادبیّات فارسی برون مرزی»
۱۵۹	درس بیست و سوم : مسافر و ... : اقبال لاهوری
۱۶۱	لالۀ آزاد : محمد ابراهیم صفا
۱۶۴	درس بیست و چهارم : تا هست عالمی، تا هست آدمی : عبید رجب
۱۶۹	مناجات : شهید دکتر مصطفی چمران

۱۷۰	واژه نامه

۱۸۷	فهرست منابع و مآخذ

مقدمه

آثار ادبی ایران، آینه اندیشه ها، باورها، هنرمندی ها و عظمت روحی و معنوی ملتی است که از دیرباز تاکنون، بالنده و شکوفا، از گذرگاه حادثه ها و خطرگاه ها گذشته و به امروز رسیده است. غنای این آثار، گواه تجربه ها، ژرف اندیشی ها و تکاپوی فرزندان ادب و فرهنگ ایران و عصاره روح بلند و حقیقت جوی آنان است.

برگ برگ ادب و فرهنگ ایران زمین، جلوه گاه نمایش آثار منظوم و منثور فرهیختگان اندیشه وری چون فردوسی، عنصرالمعالی، بیرونی، خیام، بیهقی، غزالی، سنایی، عطار، مولانا، سعدی، حافظ، صائب، دهخدا، نیما و... است که از زلال فرهنگ اسلامی جرعه ها نوشیده و با پشتوانه ذوق و کوشش خویش، آثاری ماندگار را رقم زده و سرمایه هایی بزرگ و پرمایه را به یادگار نهاده اند.

مطالعه دقیق و عمیق این آثار، جان را طراوت می بخشد، روح را به پرواز در افق های شفاف و روشن می کشاند و ذهن و ضمیر را شکوفا و بارور می سازد. بر جوانان ماست تا این یادها و یادگارهای عزیز را پاس بدارند، بشناسند، بشناسند و زندگی امروز و فردای خویش را بر این پایه های استوار پی بریزند.

برنامه درسی زبان و ادبیات فارسی، در نظام آموزشی ایران اسلامی، جایگاهی حساس و ارزشمند دارد؛ چرا که از یک سو حافظ میراث فرهنگی و از دیگر سو، بهترین و مؤثرترین ابزار انتقال علوم، معارف، ذوق و اندیشه و مایه ارتباط و پیوند با دیگران در سطحی گسترده و مناسب است. این برنامه مجموعه ای از اطلاعات، توانایی های ذهنی و عملی و نگرش هایی است که در دو بخش «زبان فارسی» و «ادبیات فارسی» به دانش آموزان ارائه می شود.

با توجه به رشد روزافزون دانش بشری در رشته های گوناگون و ضرورت هماهنگی بین برنامه های درسی، نیازهای شناختی و روانی دانش آموزان، شرایط جامعه بالنده ایران و نیز اصالت های فرهنگی و ملی، لزوم تجدید نظر جدی در برنامه های درسی موجود احساس می شد، همین نیاز اساسی و نیز به منظور تحقق بخشیدن به توصیه های مقام معظم رهبری و مسئولان نظام جمهوری اسلامی ایران در پاسداری و گسترش زبان و ادبیات فارسی، دفتر تألیف کتاب های درسی از تیرماه ۱۳۷۴ شورای برنامه ریزی و تألیف کتاب های فارسی دوره متوسطه را در دستور کار خود قرار داد تا در تداوم تغییر بنیادین در کتاب های فارسی دوره راهنمایی، به تدوین اهداف، محتوا و نظام کتاب های زبان و ادبیات فارسی دوره متوسطه بپردازد و تجربه موفق کتاب های فارسی راهنمایی و کتاب های زبان فارسی و ادبیات فارسی پیش دانشگاهی را چراغ راه تألیف کتاب های تازه سازد.

عنایت به اصول علمی برنامه‌ریزی درسی ایجاب می‌کند تا در طراحی برنامه‌ها ارتباط افقی و عمودی بین دروس حفظ و تقویت شود و محتوای کتاب‌ها به گونه‌ای تنظیم شود که دانش‌آموز در پایه‌های بالاتر اطلاعات، مهارت‌ها و نگرش‌ها را در سطح وسیع‌تر و عمیق‌تری کسب نماید. به همین منظور در برنامه‌ریزی برنامه درسی زبان و ادبیات فارسی دوره متوسطه، سعی بر آن بوده است تا این اصول رعایت شود که برای آگاهی بیشتر از ساختار کتاب‌های جدید از جمله کتاب حاضر، توجه همکاران را به نکات زیر جلب می‌نمایم.

۱- اگر چه «زبان» و «ادبیات» فارسی در هم تنیده و آمیخته‌اند و نمی‌توان آنها را کاملاً از یکدیگر جدا کرد، اما برای تسهیل در آموزش هر یک و نگه داشتن جایگاه و پایگاه هر کدام، مقوله ادبیات در این کتاب و مقوله زبان در کتاب دیگر برنامه‌ریزی و تألیف گردید. در کتاب زبان فارسی به تقویت مهارت‌های گوش دادن، سخن گفتن، گفت و گو، خواندن و نوشتن و در کتاب ادبیات فارسی به مباحث ادبی از چشم‌اندازهای گوناگون پرداخته می‌شود، به نحوی که آموزش زبان جدا از آموزش ادبیات خواهد بود اما در کاربرد این دو مقوله برای تقویت هم مورد استفاده قرار می‌گیرند.

۲- کتاب ادبیات نه فصل دارد که عنوان فصول در طی سه سال دوره متوسطه تکرار خواهد شد اما محتوا در هر سال، با نیازها و توانایی‌های دانش‌آموز متناسب و در پایه‌های بالاتر با گسترش و ژرفای بیشتر مطرح می‌شود.

۳- در هر فصل نمونه‌های نظم و نثر دیروز و امروز آمده است که از نظرگاه درون مایه و ساختار با عنوان فصل پیوستگی و ارتباط دارد و در جهت تحقق اهداف آن فصل تهیه و تنظیم شده است.

۴- گذشته از اهداف کلی ادبیات در سال اول متوسطه که در ابتدای کتاب مشخص شده است، اهداف کلی فصول کتاب نیز به طور مدون در ابتدای فصول آمده است تا دبیران و دانش‌آموزان از انتظارات آموزشی برنامه آگاه شوند و در جریان یاددهی و یادگیری نقش‌سازنده خود را بهتر ایفا نمایند.

۵- از آنجا که رعایت ارتباط بین محتوای دروس مختلف در یک پایه و در پایه‌های مختلف امری ضروری است، سعی شده است تا محتوای کتاب ادبیات هم با سایر دروس پایه اول و هم با دروس ادبیات پایه‌های قبل و بعد هماهنگی داشته باشد. (ارتباط افقی و عمودی)

۶- در پایان هر درس بخشی به نام «توضیحات» آمده است که عبارات و ترکیب‌های دشوار را توضیح داده است. «توضیحات»، ناظر به جنبه‌های کلیدی متن است.

۷- به منظور فعال شدن دانش‌آموزان در امر یادگیری و تقویت مهارت‌های تفکر (استدلال، تشخیص، کسب، یادآوری، تجزیه و تحلیل و ...) مجموعه‌ای از تمرینات و فعالیت‌های یادگیری، پیش‌بینی و طراحی شده که با عنوان «خودآزمایی» در پایان هر درس آمده است. این خودآزمایی‌ها تنها نمونه‌هایی هستند که مهم‌ترین نکات هر درس را مورد سنجش قرار می‌دهند. دبیران محترم می‌توانند این نمونه‌ها را گسترش دهند.

- ۸ - معنی کلمات دشوار در پایان کتاب در مجموعه‌ای به نام واژه‌نامه، به صورت الفبایی جمع‌آوری شده که این کلمات در متن درس با نشانه ستاره (*) مشخص شده‌اند. این امر موجب تقویت روحیه پژوهش و تحقیق و مهارت در استفاده از مراجع و مآخذ خواهد شد.
- ۹ - در فاصله هر چند درس ذیل «بیاموزیم»‌ها یکی از نکات بلاغی (آرایه‌های ادبی)، مربوط به همان درس به شیوه استقرایی آموزش داده می‌شود. انتظار می‌رود آرام آرام مجموعه‌ای از دانش‌های ادبی و بلاغی طی این «بیاموزیم‌ها» آموزش داده شود.
- ۱۰ - در پایان برخی از فصول، نمونه شعرهایی از شعرای برجسته ادبیات فارسی دیده می‌شود که با عنوان «حفظ کنیم» مشخص شده‌اند. همچنین اشعار و لطیفه‌هایی در انتهای بعضی درس‌ها آمده است. این اشعار و نوشته‌ها برای ایجاد تنوع در آموزش و علاقه‌مندی دانش‌آموزان به ادب فارسی و به کارگیری آنها در زندگی پیش‌بینی شده‌اند. تدریس این اشعار در کلاس ضرورتی ندارد.
- ۱۱ - به منظور تقویت حس زیبایی دوستی و قدردانی از هنر و هنرمندان ایرانی، متون نظم و نثر و «بیاموزیم»‌ها به خط نستعلیق و برخی از صفحات با تصاویر زیبا و رنگی چاپ شده است.
- ۱۲ - در پایان کتاب برای آشنایی معلمان با منابع بیشتر و استفاده از آنها در تدریس، فهرست برخی از منابع و مآخذ قابل استفاده، معرفی شده است.
- ۱۳ - ویرایش املائی کتاب، بر مبنای «شیوه‌نامه ویرایش و رسم الخط کتاب‌های درسی» وزارت آموزش و پرورش است.

نکاتی در شیوه‌های مطلوب تدریس

- ۱ - در تدریس این کتاب از شیوه‌های تدریس فعال مانند بحث گروهی استفاده شود. بهره‌گیری از وسایل و ابزارهای کمک آموزشی مانند تصویر، فیلم، نوارصوتی و ... گذشته از تنوع‌آفرینی، در تسهیل امر فراگیری مؤثر است.
- ۲ - برای فعال شدن کلاس می‌توان دانش‌آموزان را در بررسی متون نظم و نثر شرکت داد و با شیوه بحث گروهی پیام‌ها، درون مایه و ویژگی‌های ادبی نوشته‌ها را مشخص کرد.
- ۳ - چون یکی از اهداف آموزش کتاب ادبیات، تقویت فن بیان دانش‌آموزان است، در تدریس توجه به این موضوع بایسته است به طوری که جایگاه ارزش‌یابی‌های شفاهی در طول هر نیم سال حفظ گردد.
- ۴ - نحوه صحیح قرائت متون باید آموزش داده شود و اهمیت آن در طول تدریس و هنگام امتحان مد نظر باشد.
- ۵ - در آزمون شفاهی یا کتبی لازم است یکی از شعرهای حفظی مطرح شود و دانش‌آموز به سؤالات طرح شده پاسخ دهد.

۶ - تنها به ضرورت و در صورتی که طرح نکات دستوری به فهم متون نظم و نثر کمک کند، از نکات دستوری استفاده شود. در غیر این صورت طرح مستقیم و مفصل نکات دستوری در شعر و نثر مخل آموزش ادبیات خواهد بود.

۷ - از مهارت‌های زبانی به ویژه صحبت کردن و نوشتن در درس ادبیات بیشتر بهره گرفته شود. و در فعالیت‌های کلاسی در طول نیم‌سال، ارزش آن حفظ شود.

۸ - به منظور تقویت مهارت پژوهش و ایجاد علاقه به متون ادبی، دبیران محترم می‌توانند به تناسب عنوان فصول نه‌گانه کتاب، دانش‌آموزان را به تهیه متون مشابه از منابع مختلف و مراجعه به کتابخانه‌ها راهنمایی و تشویق نمایند. برای غنی شدن کتابخانه مدارس نیز معلمان می‌توانند فهرستی از کتاب‌های مناسب که نمونه‌ای از آن در پایان کتاب اعلام شده، تهیه کنند و با همیاری و کمک اولیای مدرسه خریداری و مورد استفاده قرار گیرد. مجموعه فعالیت‌های دانش‌آموزان در این زمینه، می‌تواند به شکل مدون در کتابخانه مدرسه برای استفاده دیگر دانش‌آموزان نگهداری شود.

۹ - از طرح مقولات جزئی و مباحث جنبی دامنه‌دار که ارتباط مستقیم به درس ندارد و گاه در جریان آموزش اختلال ایجاد می‌کند، پرهیز شود.

۱۰ - برای پدیده‌های هنری به ویژه سروده‌ها (مانند غزل)، جست‌وجوی یک معنی و مفهوم کاری عبث و بیهوده است. آثار و پدیده‌های هنری از جمله شعر به منشوری می‌مانند با جلوه‌های گوناگون. پس شایسته است هنگام توضیح این گونه آثار، تسامح بیشتری لحاظ گردد و تنها ملاک‌ها و معیارهایی ارائه شود تا به مدد آنها، دانش‌آموز بتواند به ساحت‌های مختلف هنری یک شعر یا نثر راه یابد و طعم گوارای معانی و مفاهیم متنوع آن را بچشد.

تغییر، اصلاح و حذفیات در سال ۱۳۸۷ بر اساس نظرگاه‌ها، پیشنهادها و با حضور نمایندگان از دبیران کشور صورت پذیرفته است.

دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری